

Genel Kurul Dağıtım.: Genel
18 Mart 2013

Orijinal: İngilizce

İnsan Hakları Konseyi**23. Oturum**

3. Gündem Maddesi

**Kalkınma Hakkı Dâhil Olmak Üzere, Tüm İnsan,
Medeni, Siyasi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel
Hakların Teşvik Edilmesi ve Korunması****RESMİ OLMAYAN ÇEVİRİ***(Raporun Türkçesi İHOP tarafından gerçekleştirilmiştir – çeviren: Veysel Eşsiz)***Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazlar Özel Raportörü
Christof Heyns'in Raporu**

Ek

Türkiye Ziyareti**Özet*

Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazlar Özel Raportörü 26-30 Kasım 2012 tarihleri arasında Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur. Söz konusu ziyaretin amacı Türkiye'de yaşam hakkının hem yasalarda hem de uygulamada ne düzeyde korunduğunu incelemektir. İşbu raporda, Özel Raportör bulgularını sunmakta ve Türkiye'de yaşam hakkının daha üst bir düzeyde korunmasını sağlamaya yönelik tavsiyelerde bulunmaktadır. Yakın zamanlarda gerçekleştirilen bir dizi reformun ardından Türkiye'deki hukuka aykırı ölümler, 1990'lı yıllara kıyasla ciddi bir biçimde azalmıştır. Ancak, yaşam hakkı ihlallerinin mevcut durumu hala kaygı vericidir. Bu rapor, ısrarla süregelen sorunları ele almakta ve Türkiye'deki mevcut ölümlerin, diğer hususların yanı sıra, kolluk kuvvetlerin aşırı güç kullanımının yarattığı ölümcül sonuçları ve özellikle kadınlar dâhil olmak üzere, farklı hassas gruplara mensup olan kişilerin öldürülmelerini de kapsadığı tespitinde bulunmaktadır. En önemli ve acil sorun ise, hem yakın zamanlarda gerçekleşen hem de 1990'lı yıllarda işlenen ölümlere ilişkin hesapverebilirliğin olmayışdır.

* Bu raporun özeti tüm resmi dillerde yayımlanmıştır. Özete eklenen kısımda yer alan raporun tam metni ise, yalnızca sunulduğu dilde dağıtımına çıkarılmıştır.

Ek

[Yalnızca İngilizce]

BM Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazlar Özel Raportörü Christof Heyns'in Türkiye Ziyareti Raporu (26-30 Kasım 2012)

İÇİNDEKİLER

- I. Giriş
- II. Devlet Görevlilerince Gerçekleştirilen Yaşam Hakkı İhlalleri
 - A. Kolluk Kuvvetlerinin Aşırı Güç Kullanımı Sonucu Gerçekleşen Ölümler
 - B. Terörizmle Mücadele Operasyonları Çerçevesindeki Hukuksuz Öldürmeler
 - C. Köy Koruculuğu Sistemi
 - D. Gözaltında Ölümler
 - E. Zorunlu Askerliğini Yapan Kişilerle Kolluk Kuvvetleri Mensuplarının Şüpheli İntiharları
- III. Devlet-Dışı Aktörler Tarafından Gerçekleştirilen Yaşam Hakkı İhlalleri
 - A. Silahlı Grupların Saldırıları Neticesinde Gerçekleşen Ölümler
 - B. Kadına Yönelik Şiddet Sonucu Gerçekleşen Ölümler
 - C. Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Travesti ve Transseksüel Bireylerin Öldürülmeleri
 - D. Gazetecilerin Yaşam Hakkı
- IV. Cezasızlıkla Mücadele
 - A. 1990'lı Yıllardaki Öldürmeler ve Toplu Mezarlar
 - B. Soruşturmanın Etkililiği ve Yargı Süreçlerinin Uzunluğu
 - C. Kamu Görevlilerin Fiilen Cezasız Kalmaları
 - D. Misillemeler
 - E. Savcı ve Yargıçların Takdir Yetkileri
- V. Yaşam Hakkının Korunmasında İnsan Hakları Mekanizmalarının Rolü
 - A. Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun Kurulması
 - B. Kamu Denetçiliği Kurumu'nun Kurulması
 - C. Diğer Mekanizmaların Rolü
- VI. Sonuç
- VII. Tavsiyeler

Giriş

1. BM Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazlar Özel Raportörü Christof Heyn, Türkiye hükümetinin daveti üzerine 26-30 Kasım 2012 tarihleri arasında Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur. Söz konusu ziyaretin amacı, Türkiye'de yaşam hakkının hem yasalarda hem de uygulamada ne düzeyde korunduğunu incelemektir.
2. Özel Raportör, Türkiye hükümetine, ziyaret davetinde bulunduğu ve Raportörün yetkisine tam anlamıyla saygı göstererek ziyaretin pürüzsüz bir şekilde gerçekleştirilmesini kolaylaştırdığı için teşekkür eder.
3. Özel Raportör Ankara ve Diyarbakır illerini ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, Adalet Bakanı, Dışişleri, Adalet, İçişleri ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlıklarından üst düzey yetkililer ve Meclis İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Uludure Alt Komisyonu Başkanlarıyla görüşme fırsatı bulmuştur. Özel Raportör ayrıca Yargıtay'da toplantılar gerçekleştirmiş, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'ndan bir temsilciyle görüşmüş ve Sincan Cezaevi'ni ziyaret etmiştir. Özel Raportör, Diyarbakır'da Diyarbakır Vali Yardımcısı ve İl Jandarma Komutanlığı ve İl Emniyet Müdürlüğü'nden üst düzey yetkililerle görüşmüştür. Bu görüşmelere ilaveten, Özel Raportör, Birleşmiş Milletler Mukim Koordinatörü ve Ülke Ekibi, Avrupa Birliği (AB) Türkiye Delegasyonu, Avrupa Konseyi Program Ofisi ve çok sayıda ve ölçekte yerel ve uluslararası sivil toplum kuruluşları, akademisyenler, hâkimler, avukatlar ve mağdur aileleri ile toplantılar gerçekleştirmiştir. Resmi ziyaretin öncesinde ise İstanbul'daki sivil toplum örgütleriyle gayri-resmi toplantılar düzenlenmiştir.
4. Önceki BM Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazlar Raportörü, 2001 yılında Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş ve hazırladığı raporda¹ Türkiye'de yaşam hakkının daha üst bir düzeyde korunmasının sağlanması için bir dizi tavsiyede bulunmuştur. Bu görevi hâlihazırda ifa eden Raportör, diğer hususların yanı sıra, önceki Raportörün tavsiyelerinin uygulanmasını da takip etme fırsatı bulmuştur.
5. Özel Raportör, Türkiye'nin yakın zamanda ülkedeki insan hakları durumunun iyileştirilmesi için bir dizi reformlar gerçekleştirdiğini ve tedbirler aldığını kaydetmektedir. Önemli zorluklar hala devam etse de, bu alandaki ilerleme ve devam eden reform çabaları teslim edilmelidir. Türkiye, hâlihazırda Avrupa bölgesel insan hakları sistemiyle ve katılım müzakereleri yoluyla da AB ile yakın bir ilişki halindedir. Birleşmiş Milletler mekanizmalarıyla yapılan işbirliği de, çok sayıda insan hakları sözleşmelerine taraf olunması ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) çatısı altındaki tematik özel usullerden sorumlu kişilerin tamamına yapılmış olan sürekli davetin Mart 2001 tarihinde uzatılması yoluyla da büyük ölçüde geliştirilmiştir. Bu bağlamda kayda değer bir diğer husus ise, insan hakları normlarının ulusal düzeye aktarılması için ihdas edilen yerel girişimlerdir.
6. Türkiye'deki keyfi infazlar, 1990'lı yılların başındaki durumla kıyaslandığında, önemli ölçüde azalmıştır. Yaşam hakkına yönelik mevcut ihlaller ve bununla ilişkili işkence ve zorla kaybedilme uygulamaları da çok farklı bir ölçekte değerlendirilmelidir.
7. Özel Raportör, 2004 senesinde ölüm cezasının her koşulda kaldırılmasını ve BM İşkence ve Diğer Zalimane, Gayriinsanî veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme'nin Seçmeli Protokolü'nün 27 Eylül 2011 tarihinde onaylanmış olmasını memnuniyetle karşılamaktadır.

¹ E/CN.4/2002/74/Add.1

8. Ancak, yaşam hakkı ihlallerinin mevcut durumu, gerek yakın zamanda gerçekleşen ölümler gerekse de geçmişteki ihlaller için hesap sorulmamasından ötürü, ciddi kaygılar uyandırmaktadır. İşbu raporda ayrıntısıyla yer verileceği üzere, devlet güvenliğinden önce kişi güvenliğinin esas alınmasına ihtiyaç vardır.

9. Özel Raportör, Türkiye'nin insan hakları siciline dair yapılacak her türlü incelemenin ülkenin terörizmle mücadelede yaşadığı zorlukları göz önünde bulundurması gerektiğini kaydetmektedir. Ziyaret esnasında görüşülen çok sayıda Türkiyeli yetkili, uygulama hızındaki yavaşlık da dâhil olmak üzere reformlarda yol alınmasında terörizmle mücadeleyi sıklıkla esas zorluk olarak dile getirmiştir. Özel Raportör, terörizm mefhumunun yarattığı sonuçların tam anlamıyla bilincinde olmakla birlikte, terörizmle mücadelenin, ilgili uluslararası insan hakları standartlarına eksiksiz bir biçimde uyularak gerçekleştirilmesinin önemini vurgulamaktadır.²

10. Bu rapor 4 Mart 2013 tarihinde tamamlanmıştır. Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazlar Özel Raportörlüğü'nün pratikleri uyarınca, tavsiyelerin uygulanması hususunda devletle yapılacak takibi kolaylaştırmak için, iki yıl sonra yeni bir rapor hazırlanacaktır.

II. Devlet Görevlilerince Gerçekleştirilen Yaşam Hakkı İhlalleri

A. Kolluk Kuvvetlerinin Aşırı Güç Kullanımı Sonucu Gerçekleşen Ölümler

11. Bu ölümler, kolluk kuvvetlerinin, diğer hususların yanı sıra, gösteriler ve tutuklama esnasında aşırı güç kullanmaları neticesinde meydana gelmiştir. Kolluk kuvvetlerinin güç kullanımına ilişkin uluslararası standartlar, ölümcül güç kullanımının yalnızca yaşamı korumak için ve gereklilik ve ölçülülük ilkeleri doğrultusunda son çare olarak kullanılabileceğini belirtmektedir. Bu ilkelere riayet etmeyen ölümcül güç kullanımı, keyfi öldürme ve dolayısıyla da yaşam hakkının ihlali anlamına gelmektedir.

12. Özel Raportör, Türkiye mevzuatının, güç kullanımı bağlamında gerçekleşebilecek ölümlere ilişkin olarak birçok durumda yeterince açık olmadığını ve bu durumun ölümcül güç kullanımı ile yaşama son verecek istisnai müdahalelerin hangi koşullarda kabul edilebilir olacağını çok geniş bir şekilde yorumlanmasına yol açabileceğini tespit etmiştir.

13. Uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde “ölçülülük” ve “gereklilik” kavramlarının en dar yorumu; yani yalnızca yaşama yönelik yakın bir tehdite karşı hayata son verilebileceği, bu bağlamda vurgulanmalıdır. Bu bölümde işaret edileceği üzere, her ne kadar bazı yasal metinlerde yer verilmiş olsa da, Türkiye'deki yasal düzenlemelerde bu kavramlar farklı ve daha fazla müsamahakâr bir şekilde yer almaktadır.

14. Türkiye Anayasası'nın 17. maddesi herkesin yaşam hakkına sahip olduğunu belirtmekte; ancak “meşrû müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun cevaz verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra hükmü dışındadır” ibaresine yer vermektedir. Söz konusu maddenin ya da Anayasa'da yer alan diğer maddelerin, yaşam hakkından keyfi olarak yoksun bırakmayı yasaklayan açık hükümler içermediği, yaşam hakkının askıya alınamayacağı ilkesine atıfta bulunmadığı ve gereklilik ve ölçülülük ilkelerinin uluslararası insan hakları hukukunca nasıl yorumlandığını belirtmediği göz önüne alınırsa, 17. maddenin, yaşama hangi koşullarda son verilebileceğine dair yetersiz bir anlayışa sebep verecek kadar geniş bir şekilde yorumlanması riski bulunmaktadır.

² Özellikle de Türkiye'de terörün geniş ve muğlak bir biçimde tanımlanıyor olmasına ilişkin uluslararası endişeler dile getirilmiştir. Bkz, inter alia, A/HRC/20/14/Add.2, 102-103 paragraflar.

15. Sonuç olarak Özel Raportör, bu bölümün önceki paragraflarında yer verildiği üzere yaşam hakkına ilişkin uluslararası yorumun³ yansıtılması amacıyla yaşam hakkına ilişkin anayasal hükümlerin gözden geçirilmesi ve bunun da ideal olarak mevcut Anayasa yapım sürecinin bir parçası olarak gerçekleştirilmesi kanısındadır.

16. Kolluk kuvvetlerince güç kullanımına ilişkin ilgili iç hükümler 2007 yılında 5681 sayılı Kanunla değiştirilen 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ve ilgili yönetmeliklerde yer almaktadır.

17. Bu hükümler kolluk kuvvetlerine, direnme ya da kaçma hallerinde kullanacakları ve uluslararası hukukta müsaade edilen yetkilerin de önüne geçen, muğlâk ve dolayısıyla potansiyel olarak geniş yetkiler bahsetmektedir. Özellikle de, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun tadil edilen 16. maddesinin 7(c) fıkrası, yaşama yönelik hiçbir tehditte bulunmayan ve kaçan bir şüphelinin yakalanmasını sağlamak gibi amaçlar için ölümcül güç kullanımına cevaz vermektedir. Her ne kadar orantılılık terimine atıfta bulunulmuş olsa da, söz konusu hüküm, gücün, uluslararası insan hakları hukukunda öngörüldüğü gibi yaşamın korunması için değil, "kişinin yakalanmasını sağlayacak ölçüde" kullanılması gerektiğini belirtmektedir.

18. Dahası, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu polis memurunun öncelikle "dur" çağrısında bulunmak ve havaya ateş açmak suretiyle durma ihtarında bulunması gerektiğini belirtmektedir. Polis memuru bu aşamadan sonra yakalama amacıyla şüpheli kişiye karşı silah kullanmaya yetkilidir. Söz konusu ihtarın usulü ve bu ihtarın yapılacağı koşullar muğlâktır ve durumun değerlendirmesi polis memurunun o anki takdirine bırakılmıştır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, yaşamı koruma gerekliliğinden bahsedilmemiş olunması ve dur ihtarı usulündeki belirsizlik, oldukça tehlikeli sayılabilecek bir genişlikte ölümcül güç kullanma yetkisi vermekte ve hukuksuz öldürmelere zemin hazırlamaktadır. Özel Raportör, itibarlı hükümet dışı kaynaklarından, 2011 senesi içinde 50'den fazla kişinin dur ihtarına uymadıkları gerekçesiyle güvenlik kuvvetlerinin aşırı silah kullanımı neticesinde öldürüldüğüne ilişkin bildirimler almıştır⁴.

19. Biber gazı ve göz yaşartıcı gaz gibi "daha az ölümcül" olarak da adlandırılan silahlar, Özel Raportör'e birçok defa iletildiği üzere, ölümlere sebebiyet verecek kadar aşırı kullanılmışsa, ölümcül güç kullanımı anlamına gelir. Bu tür bir gücün kullanımı, emniyet birimlerince kullanılan diğer her türlü silahta da olduğu üzere, uluslararası insan hakları hukuku bağlamında aynı orantılılık ve gereklilik ilkelerine tabidir. Bu silahların yaşamı korumaktan ziyade kamu düzenini sağlamak amacıyla aşırı ölçüde kullanıldığı durumlar, hukuka aykırı öldürmelere örnek teşkil edebilir.

B. Terörizmle Mücadele Operasyonları Çerçevesinde Gerçekleşen Hukuksuz Öldürmeler

20. Türkiye'de terörizmle mücadele, yaşam hakkının korunmasıyla ilgili olanlar da dâhil olmak üzere, uluslararası insan hakları standartlarına uyulmasında bir dizi ciddi soruna sebep vermektedir. Mevcut yasal sistem bazı önemli hususlarda uluslararası standartları karşılamamaktadır.

21. Terörle mücadele operasyonlarının yasal çerçevesi de, polis ve jandarma tarafından güç kullanımını düzenleyen yasal hükümlerde tespit edilenlere benzer ciddi muğlâklıklar barındırmaktadır. Özellikle de 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 2006 yılında değişiklik yapılan Ek II. maddesi, ölümcül gücün ancak yaşamı korumak için son çare olarak kullanılabileceğinden bahsetmemektedir. Söz konusu yasada,

³ Bkz, inter alia, Suçların Önlenmesi ve Suçlulara Muamelemeye İlişkin Sekizinci Birleşmiş Milletler Konferansı'nda kabul edilen Kolluk Kuvvetlerinin Kuvvet ve Ateşli Silah Kullanımına Dair Temel İlkeler, 9 ve 10 İlkeler, Havana, Küba, 27 Ağustos-7 Eylül 1990.

⁴ Ayrıca bkz, İnsan Hakları Derneği, "Türkiye'de İnsan Hakları İhlalleri Bilançosu- 2011."

bunun yerine, terörist olduğu iddia edilen kişilerle karşı karşıya gelindiğinde ve bu kişilerin “teslim ol” emrine uymamaları veya silah kullanmaya teşebbüs etmeleri halinde kolluk görevlilerine doğrudan ve duraksamadan silah kullanma yetkisi verilmektedir. Buradaki bir diğer endişe kaynağı ise, bu düzenlemenin silahlı “teröristlerin” teslim olmayı reddettikleri durumlarda bile ölümcül güç kullanımına cevaz verdiği şeklinde anlaşılması olasılığıdır. [Söz konusu maddede] ölçülülük ilkesinden tehlikeyi etkisiz kılma bağlamında bahsedilmiş, ancak birincil olarak yaşamın korunmasından bahsedilmemiştir. Özel Raportöre bu hususlara ilaveten, terörle mücadele operasyonları esnasında sivillerin yanlışlıkla terörist olarak tanımlanıp öldürüldüğü bir dizi vakanın bilgisi de iletilmiştir. Özel Raportör, bu nedenle, terörle mücadele operasyonlarının terörist olduğu iddia edilen kişilerin saptanması yoluyla gerçekleştirilmesi ve böylelikle de hataların ve sivillerin zarar görmesinin engellenmesi ihtiyacını vurgulamaktadır.

22. Bu bağlamdaki ciddi bir endişe ise 28 Aralık 2011 tarihinde Şırnak ili Uludere ilçesinde bulunan Ortasu (Roboski) yakınlarında Türk askeri jetlerinin, 17’si çocuk olduğu iddia edilen 34 sivil bombalayıp öldürmesine ilişkin olaydır. Bu vakadaki kişiler, anlaşıldığı kadarıyla Irak sınırında ve muhtemelen de geçimlik sebeplerden ötürü, kaçakçılık faaliyetleri yürütmekteydi. Bu kişilerin herhangi bir saldırıda bulunmadıkları ve yine bu kişilere yönelik olarak ölümcül nitelikte olmayan bir müdahalenin de yapılmadığı bildirilmiştir.

23. Özel Raportör, bu olayla ilgili olarak Diyarbakır’da başlatılan adli kovuşturmanın yanı sıra, TBMM Uludere Alt-Komisyonu çatısı altında da, ulaşacağı bulguları içeren raporu yayımlama ödevi olan meclis araştırma sürecinin de başlatıldığını kaydetmektedir. Ancak, Özel Raportör, bu raporun yazıldığı esnada, adli kovuşturmada kayda değer herhangi bir ilerleme sağlanamamasından ötürü kaygı duymaktadır. Özel Raportör, bu olayın sorumlularını adaletin karşısına çıkarmayı amaçlayan ivedi, etkili ve tarafsız bir biçimde soruşturulmasına duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır.

24. Bu olayla ilgili olarak kurulan meclis araştırması bağlamında ise, Özel Raportör, TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Uludere Alt-Komisyonu’nun başkanıyla Türkiye’ye gerçekleştirdiği ziyaret esnasında görüşmüş ve söz konusu vakayla ilgili olarak meclis araştırma organının kurulmasından ötürü duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Özel Raportör, Alt Komisyonu’nun yetki ve çalışma yöntemlerinde, olayın meydana geldiği koşulları tam anlamıyla tesis edebilme ve failerin tümünü tespit edebilme kudreti üzerine gölge düşüren ciddi bir takım sınırlamalar olduğunu kaydetmiştir. Adli kovuşturmada herhangi bir ilerlemenin kaydedilmediği göz önünde bulundurulduğunda, meclis sürecindeki eksiklikler daha da göze çarpar hale gelmiştir. Özellikle de, söz konusu meclis araştırmasındaki şeffaflık eksikliği endişe vericidir. Özel Raportör, yalnızca çok kısıtlı bir bilginin kamuoyuna açıklandığını ve kamuoyunun, Alt-Komisyonu’nun elde ettiği delillerin içeriğinden haberdar olmadığını kaydetmektedir. Özel Raportöre, elde edilen delillerin içeriğine Alt-Komisyonu’nun raporunda da yer verilmeyeceği bilgisi verilmiştir. Bu durum, raporun nihai sonuçlarının, bu sonuçlara varmada kullanılan gerekçeler bağlamında anlaşılma riskini doğuracak ve raporun bulgularının kapsamının ve güvenilirliğinin kamu tarafından mütaala edebileceği herhangi aracın olmaması sonucunu da doğuracaktır.

25. Özel Raportör, Alt-Komisyon Başkanı tarafından da dâhil olmak üzere, çeşitli düzeylerde Alt Komisyon raporunun 15 Aralık 2012 tarihinde yayınlanacağına dair bilgilendirilmiş ve kendisine bu hususta güvence verilmiştir. Özel Raportör, bu ziyaretin raporunun yazıldığı tarihte söz konusu meclis raporunun hala hazırlanmadığını ve bu trajik olayın birinci yıldönümünün de, hükümet süreçlerine ilişkin olarak herhangi bir hesapverebilirlik göstergesi olmaksızın geçip gittiğini derin bir kaygıyla not etmektedir. Özel Raportör, hükümeti, Türkiye’nin insan haklarına bağlılığındaki ve her türlü düzeyde hesapverebilirliği sağlama çabalarındaki samimiyetinin bir testini teşkil edecek bu meseleye ilişkin acil adımlar atmaya önemle teşvik etmektedir.

26. Bu hususlara ilaveten, Alt Komisyon'a derinlikli yargısal-benzeri soruşturma yürütme ya da faillere yaptırımlarda bulunma veya giderim sağlama yetkisi de verilmemiştir. Özel Raportör, bu bağlamda ve bir kez daha, Türkiye makamlarının başlıca ve acil önceliğinin, meclis araştırmasının sonuçları ne olursa olsun, Uludere olayına ilişkin ivedi, etkili ve bağımsız yargısal süreçleri sağlamak olduğunu vurgulamaktadır. Yargısal süreçler, uygun olduğu hallerde, en yüksek düzeydeki emir-komuta zincirini ve doğrudan bireysel eylemleri göz önünde bulunduracak cezai kovuşturma ve yaptırımları da içermelidir.

27. Özel Raportör, bütün bunlara rağmen, hükümet yetkililerinin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, mümkün olan durumlarda, terör şüphelisi olduğu iddia edilen kişileri ölümcül güç kullanmaksızın yakalamaya çalıştığına dair verdiği bilgiyi de not etmektedir. [Hükümet yetkilileri] Aralık 2011 tarihinde Şırnak ilinin Cudi Dağı bölgesindeki yedi katlı bir mağarada faaliyet gösteren ve Kürdistan İşçi Partisi (PKK) üyesi olduğu iddia edilen kişilerin, silahlı kuvvetler tarafından herhangi bir ölüme sebebiyet verilmeksizin başarılı bir biçimde teslim alındıkları olaya dikkat çekmiştir. Özel Raportör, yetkili makamları, terörle mücadele operasyonları esnasında mümkün mertebe bu tür ölümcül olmayan müdahale yöntemlerini uygulamaya ve teslim olma fırsatı vermeye teşvik etmektedir.

C. Köy Koruculuğu Sistemi

28. Özel Raportör, ziyareti esnasında, Türkiye'de köy koruculuğu sisteminin uygulanmakta olduğunu ve [bu korucuların] sayılarının on binleri bulduğunu kaydetmiştir. Resmi adı "geçici köy korucusu" olan ve 1980'li yıllarda uygulanmaya başlanan bu sistemde köy korucuları, düzenli silahlı güçlerle birlikte askeri veya terörle mücadele operasyonlarına katılmaları için devlet tarafından silahlandırılan ve ödeme yapılan sivil köylülerdir.

29. Köy korucularının insan hakları ihlallerine karıştıkları bildirilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) köy korucularını yaşam hakkı ihlalinin ötürü sorumlu bulmuş⁵ ve korucuların "jandarma ve polis kuvvetlerine verilen olağan disiplin ve eğitim çatısının dışında" faaliyet göstermelerinden ve dolayısıyla da "görevlerini kasıtlı olarak veya olmayarak kötüye kullanmaları halinde ne tür önlemlerin alındığının belli olmaması"ndan duyduğu kaygıyı ifade etmiştir⁶. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri de 2012 senesinde AİHM'in vardığı bu kanıyı teyit ettiğini belirtmiş ve Türkiye'ye köy koruculuğu sistemini kaldırma seçeneğini gözden geçirme çağrısında bulunmuştur⁷.

30. [Önceki] Özel Raportör, 2001 yılında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaretin ardından hazırladığı raporunda köy koruculuğu sisteminin kaldırılmasını tavsiye etmiştir. Köy korucularının sayıları azaltılmış olsa da, Türkiye hükümeti henüz bu sisteme son vermiş değildir.

D. Gözaltında Ölümler

31. Türkiye'de, diğer hususların yanı sıra, cezaevi koşulları ve denetim çabaları sayesinde gözaltında ölümler konusunda kaydadeğer bir düşüş yaşanmıştır. Ancak Özel Raportör, çoğunluğu işkence ya da kötü muamele sonrası gerçekleştiği anlaşılan gözaltında ölümlerin hala gerçekleştiğine dair çeşitli kaynaklardan güvenilir bildirimler almıştır. Türkiye, her ne kadar takdire şayan bir şekilde işkenceye sıfır tolerans politikasını benimsemiş olsa da, bu politikanın uygulamaya yeknesak bir şekilde yansıtılması gerekmektedir. Özel Raportör, Sincan Cezaevi'ne gerçekleştirdiği ziyareti hatırlamakta ve cezaevinin ziyaret edilen kısımlarındaki etkileyici koşulların ve kendisine aktarılan denetim mekanizmalarının Türkiye'deki tüm cezaevlerinde de uygulanmasını ümit etmektedir.

⁵ Bkz, *inter alia*, *Acar ve Diğerleri Türkiye Davası*, 24 Mayıs 2005 tarihli AİHM Kararı.

⁶ *Seyfettin Acar ve Diğerleri Türkiye Davası*, 6 Ekim 2009 tarihli AİHM Kararı, para. 34.

⁷ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'nin 10-14 Ekim 2011 Tarihleri Arasındaki Türkiye Ziyaretine İlişkin Raporu (CommDH(2012)2), sf. 29

32. Sivil toplum kuruluşlarının raporlarına göre 2011 senesinde 40'tan fazla kişi cezaevinde ve gözaltında hayatını kaybetmiştir⁸. Ziyaret esnasında görüşülen sivil toplum örgütlerinden biri, işkence veya ölümlerin gerçekleştiği iddia edilen birimlerdeki kamera kayıtlarını talep ettiği vakaların yüzde 90'ında, kendilerine verilen cevabın ya kameraların bozuk olduğu ya da bahsi geçen süre zarfında çalışmadığı şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, savcının ya da hâkimin davanın bir parçası olarak bu tür kamera kayıtlarını talep etmediği bazı vakalar da bulunmaktadır.

33. Özel Raportör, hükümetin İşkenceye Karşı Sözleşme'nin Seçmeli Protokolü çerçevesinde ulusal önleme mekanizması ihdas etme niyetini kaydetmekte ve bu niyetin, herhangi bir gecikmeye mahal verilmeksizin gerçekleştirilmesi çağrısında bulunmaktadır.

E. Zorunlu Askerliğini Yapan Kişilerle Kolluk Kuvvetleri Mensuplarının Şüpheli İntiharları

34. Geçtiğimiz yıl, bazı askerlerin ve kolluk kuvvetleri mensuplarının intihar ettiği resmi olarak bildirilmiştir. Bilgiler, bu vakaların yaklaşık 45'inde intihar süsü verildiği ya da intihara zorlanıldığı izlenimini uyandırmaktadır.

35. Vakaların neredeyse tümünde resmi soruşturmalar ya hiç başlatılmamış ya da alelacele durdurulmuş ve failerin tespiti veya yargılamayla sonuçlandırılmamıştır. Soruşturmalar polis ya da askeriyenin kendi sistemi içerisinde kapalı bir şekilde yürütüldüğünden, ailelerin ve sivil toplumun bu vakaların aslında hukuka aykırı öldürmeler olup olmadığını bilmelerine ve hesapverebilirliği sağlamalarına imkân bulunmamaktadır. Bazı vakalarda [aileler ve sivil toplum] eksiksiz ve tarafsız bir soruşturma yürütülüp yürütülmediğini bile bilmemektedir. Kamera kayıtları ve diğer delillere erişimin yetersiz olması da sorunu daha da ağırlaştırmaktadır.

36. Şeffaflığın sağlanmaması, şüpheli intiharların uygun yasal kanallar vasıtasıyla teyit edilmelerine ya da bu iddiaların çürütülmesine olanak vermemektedir. Söz konusu temayül, ordu da dâhil olmak üzere güvenlik güçlerinin uygun ve şeffaf bir biçimde denetlenmesi ihtiyacını gündeme getirmektedir. Bu ihtiyaç, önleyici izlemenin yanı sıra, meydana gelen bu türden ihlaller için şikâyet, soruşturma ve hesapverebilirliğe yönelik işleyen bir mekanizmayı da gerektirmektedir.

III. Devlet-Dışı Aktörler Tarafından Gerçekleştirilen Yaşam Hakkı İhlalleri

A. Silahlı Grupların Saldırıları Neticesinde Gerçekleşen Ölümler

37. Türkiye'de hukuka aykırı öldürmeler, terör saldırısı olduğu iddia edilen eylemler şeklinde cereyan edenler de dâhil olmak üzere çeşitli silahlı grupların saldırıları neticesinde de meydana gelmektedir. Özel Raportör'ün ziyareti esnasında Türk Polis Teşkilatı tarafından verilen bilgiye göre, Ocak 2008 ve Kasım 2012 tarihleri arasında polisin yetki alanı içinde gerçekleşen terör kaynaklı olaylar sonucunda 109 sivil, 45 asker, 51 polis memuru ve hükümet birimleri tarafından terörist oldukları düşünülen 74 kişi hayatını kaybetmiştir. Jandarma Genel Komutanlığı tarafından verilen ve aynı dönemde jandarmanın yetki alanı içinde meydana olaylara ilişkin bilgi ise, 104 sivil, 547 kolluk mensubu ve terörist oldukları iddia edilen 1100 kişinin yaşamını yitirdiğini ortaya koymaktadır. Özel Raportör, 20 Ağustos 2012 tarihinde Gaziantep ilinde gerçekleşen bombalı saldırıda 4'ü çocuk olmak üzere 10 kişinin hayatını kaybettiği yönünde bilgilendirilmiştir.

38. Terörizm, kolluk kuvvetlerin ve bilhassa masum sivillerin yaşam haklarına yönelik ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Devletin, bu tür olayların meydana gelmesini önlemek için gerekli tedbirleri almak, fail olduğu sabit olan kişileri adalete teslim etmek ve bu olaylardan mağdur olanlara ve ailelerine yeterli

⁸ Bkz, "İnsan Hakları Derneği, "Türkiye'de İnsan Hakları İhlalleri Bilançosu- 2011."

tazminatı sağlamak suretiyle vatandaşlarını bu tür saldırılardan koruma yükümlülüğü bulunmaktadır. Daha önce belirtildiği üzere, bu sorunla ilgili insan hakları standartlarına tam manasıyla uyularak mücadele edilmelidir.

B. Kadına Yönelik Şiddet Sonucu Gerçekleşen Ölümler

39. Türkiye’de kadınların yaşamına yönelik tehditler ve kadın ölümleri ziyaret esnasında ciddi bir endişe kaynağı olarak gündeme getirilmiştir. Özel Raportöre, ev içi şiddet ve özellikle de namus cinayeti olarak adlandırılan olaylardan kaynaklanan kadın ölümleriyle ilgili bilgiler verilmiştir. Bir sivil toplum kuruluşu, 2011 senesinde 100’den fazla kadının ev içi şiddet nedeniyle öldürüldüğünü bildirmiştir. Bu bildirim, İçişleri Bakanlığı’na yapılan ziyaret esnasında verilen ve 2012 yılının ilk 9 ayı içinde 107 kadının ev içinde gerçekleşen kasıtlı cinayetler sonucu öldürüldüğünü ortaya koyan veriyle de uyumludur. Bu vakalardan 35’i namus cinayeti olarak kayda geçirilmiştir.

40. Türkiye’de görüşülen çeşitli muhataplar, namus cinayetleri ve diğer kadın cinayetleri arasında bir ayırım yapılması gerektiğini belirtmiştir. Bu muhataplara göre, failin cinayet sebebi olarak namusu öne sürdüğü namus cinayetleri vakalarında aileler yargıç rolünü üstlenmekte ve cinayeti planlayıp gerçekleştirmektedir. Alınan bilgiye göre, son zamanlarda yaşanan olgular, ceza verildiği takdirde yaş haddinden ötürü daha az ceza verileceğinden, söz konusu cinayetlerin ailenin genç yaştaki üyeleri tarafından gerçekleştirildiğini veyahut ortada tespit edilebilir bir failin olmaması için mağdurların intihar etmeye zorlandıklarını ortaya koymaktadır.

41. Özel Raportör, Türk makamlarının kadına yönelik ölümcül şiddetin sürmesi sorununu kabul ettiği ve hükümetin bu sorunla mücadelede bir takım önlemler aldığı izlenimi edinmiştir. Ancak, önlemeye ve hesapverebilirliğe yönelik çabaların daha da artırılmasına ihtiyaç vardır.

42. Özel Raportör, önleme bağlamında, Türkiye’nin Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi’ni (İstanbul Sözleşmesi) onaylamasını ve bu onayın 8 Mart 2012 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanmasını memnuniyetle karşılamaktadır. Özel Raportör, ayrıca, 20 Mart 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’un kabulü ile ev içi şiddetle mücadelede Ulusal Eylem Planı geliştirme çabalarını takdir etmekte ve kadına yönelik şiddete ilişkin ülke çapında gerçekleştirilen çok sayıda eğitim ve bilinçlendirme programını da kaydetmektedir.

43. Ancak, söz konusu yeni yasal çerçevenin etkili ve ivedi bir biçimde uygulanmasına yönelik daha fazla somut çabaya ihtiyaç vardır. Bu itibarla, koruma kararları sisteminin etkili bir biçimde işlemesine ve kadınlar için yeterli sayıda sığınmağın bulunmasına özel önem verilmelidir. Özel Raportöre, kolluk birimlerine ev içi şiddet vakalarını bildiren kadınların yaşadıkları zorluklarla ilgili bilgiler iletilmiştir. Kolluk birimleri bazen ev içi şiddet olaylarına, bu tür vakaları aile içi meseleler olarak değerlendirmelerinden ötürü, gereken önemi vermemekte ve kadınları, koruma kararı veyahut diğer yasal seçenekleri talep etmeleri yönünde bilgilendirmek yerine istismarcılarıyla uzlaşmaları için ikna etme girişiminde bulunmaktadır. Bu hususlara ilaveten, mağdurların, koruma kararı talep ederken yargı mensuplarının gönülsüzlüğü, uzun süren süreçler ve kararların çıkarılmasındaki idari engeller gibi ek sorunlarla karşılaştıkları bildirilmiştir. Son olarak, çıkarılan koruma kararları yeterince uygulanmamakta ve denetlenmemekte; bu da mağdurları daha fazla istismara uğrama tehdidiyle karşı karşıya bırakmaktadır.

44. Hükümet, bu bulgulara ilişik olarak verdiği yanıtta, Özel Raportör’e 2012 senesinde jandarmanın yetki alanı içinde bulunan yerlerde 5897 kadın için koruma kararı çıkarıldığını bildirmiştir. Ayrıca, 18 Ocak 2013 tarihinde yürürlüğe giren 6284 sayılı Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği’nde, koruyucu veya önleyici tedbir kararların alınması ve yerine getirilmesi aşamasında şiddet mağduru ile uygulayan

arasında uzlaşma ya da arabuluculuk önerilmeyeceğini belirtmektedir. Özel Raportör, kavileştirilen bu tedbirleri memnuniyetle karşılamakta ve bu tedbirlerin etkili bir biçimde uygulanması gerekliliğini de vurgulamaktadır.

45. Özel Raportör, Türkiye tarafından 2012 yılında İnsan Hakları Komitesi'ne verilen bilgiye istinaden, Türkiye'deki sığınakların sayısının ve kapasitelerinin artırılması yönünde çabaları takdir etmektedir⁹. Özel Raportör, sığınak sayısının artırılmasına yönelik çabaların devam etmesi ve sığınaklardan ayrılan kadınlara yönelik destek ve kaynak hizmetlerinin eksikliği konusunun ele alınması gerekliliğine dikkat çekmektedir.

46. Kadına yönelik ağır ve caydırıcı cezalandırmalara karşı uygun hesapverebilirlik mekanizmalarının, yetkililerce, bilhassa namus cinayetleri vakalarına yönelik olarak, ele alınması gereken bir diğer husustur. 2005 tarihli Ceza Kanunu, namus cinayetleri faillerinin mümkün olan en yüksek cezayı almasını sağlamak amacıyla, verilen cezalarda yapılan fiili indirimleri kaldırması bu konuda atılmış önemli bir adımdır. Ancak mevcut uygulamada namus cinayetlerine hala düşük cezalar verilebilmektedir. Bu itibarla Ceza Kanunu'nun ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası verilen suçları düzenleyen 82. maddesinin (k) fıkrası "namus cinayeti" teriminden ziyade "töre saikiyle" teriminden söz etmektedir. Bu husus söz konusu maddenin hukuki yorumlamasının birliği açısından sorunlara yol açmış, bazı mahkemeler namus cinayetlerinin "töre saikiyle" işlenen cinayetler kapsamına girmediğine hükmetmiş ve dolayısıyla da 82. maddenin (k) fıkrası uygulanmamıştır. Özel Raportör bu endişenin yakın zamanda İnsan Hakları Komitesi¹⁰ de dâhil olmak üzere birçok Birleşmiş Milletler komitesi tarafından dile getirildiğini kaydetmektedir. Bu itibarla, Özel Raportör Türkiyeli makamlara, namus cinayetlerinin tutarlı bir biçimde Ceza Kanunu'nun 82. maddesinin (k) fıkrası kapsamındaki suç olarak yorumlanmasını sağlamak için kati adımlar atması çağrısında bulunmaktadır. Özel Raportör, ayrıca, namus cinayeti olabileceğinden şüphe edilen vakaların tümü için ivedi, tarafsız ve etkili soruşturmaların yapılmasına ve failere uygun olan ağır cezaların verilmesine yönelik benzer tedbirlerin alınmasının önemini de vurgulamaktadır.

C. Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Travesti ve Transseksüel Bireylerin Öldürülmeleri

47. Türkiye'de lezbiyen, gey, biseksüel, travesti ve transeksüel (LGBT) bireyler, ölümcül nitelikte olanlar da dâhil olmak üzere, saldırılar konusunda özellikle hassas durumda olan gruplardan biridir. Bu durum, üst düzey kamu görevlileri ve kolluk birimleri tarafından yapılanlar da dâhil olmak üzere, sıklıkla ayrımcılığa, sindirmeye ve olumsuz tektipleştirmelere maruz kalan LGBT bireylere yönelik genellikle düşmanca bir iklimde meydana gelmektedir. Sivil toplum örgütlerince verilen bilgiye göre, mağdurların cinsel yönelimi ya da cinsiyet kimliği temelinde işlendiğine inanılan cinayetlerin sayısı 2011 yılında 8 ve 2010 yılında 12'dir.

48. Türkiye'de LGBT bireylerin öldürülmeleri genellikle ya nefret cinayeti bağlamında ya da namus cinayetleri olgusunun bir kısmı olarak gerçekleşmektedir. Nefrete dayalı vakalarla ilgili olarak, Özel Raportör, nefret söylemi ve nefret suçuna ilişkin kapsamlı ve özel bir mevzuatın olmadığı ve yakın zamanda yürürlüğe giren mevzuatta da dâhil olmak üzere, Türkiye hukukunda cinsiyet kimliği ve cinsel yönelime ilişkin genel olarak bir ifade bulunmadığı duyumunu almıştır. Söz konusu durum, LGBT bireylerin korunmasına ilişkin olarak yasal çerçevede bir boşluk yaratmaktadır.

49. Bu husustaki bir diğer zorluk, haysiyet adı verilen sebeplerden ötürü cinayet davalarının mümkün olduğunca çabuk kapatılmasında ısrar eden bazı aile üyelerinin tutumlarıdır. Aile üyeleri de namus adına LGBT bireyleri öldürebilmektedir. Öne çıkan vakalardan biri, 2008 yılında, oğlunun eşcinselliğini aile için utanç verici olarak gören bir baba tarafından işlendiğine inanılan 26 yaşındaki Ahmet Yıldız

⁹ Bkz CCPR/C/TUR/1, 68 ve 76 paragraflar.

¹⁰ Bkz CCPR/C/TUR/CO/1.

cinayetidir. Ahmet Yıldız'ın ölüm tehditleri nedeniyle savcılığa üç kez koruma talebiyle başvurduğu, ancak bu taleplere rağmen kendisi hakkında hiçbir koruma kararı çıkarılmadığı bildirilmiştir

50. Türkiye'de kolluk görevlilerinin ve yargı mensuplarının LGBT bireylere karşı işlenmiş suçlarda müsamahakâr bir tutum içinde bulunma eğiliminde oldukları izlenimi uyanmaktadır. LGBT bireyler, koruma talep ettiklerinde nadiren ciddiye alınmakta ve bu bireylere karşı işlenmiş suçların soruşturulması ve kovuşturulmasında, failerin cezasız kalmalarına yol açan, önemli eksikliklerin olduğu görülmektedir. Bu duruma, diğer örgütlerin raporlarında da yer verilmektedir¹¹. Türkiye'deki misillemeler ve LGBT bireylerin öldürüldüğü vakalarda çokça yaşanan bir durum olarak failere daha az ceza verilmesi sorunu ile bu tür suçlar için hesapverebilirliğin sağlanmaması konusu bu raporun dördüncü bölümünde ele alınacaktır.

D. Gazetecilerin Yaşam Hakkı

51. Özel Raportör'e, gazetecilerin mesleki faaliyetlerini yürütürken karşılaştıkları risklere dair bilgiler iletilmiştir. Gazeteciler çoğu zaman mesleklerinden ötürü ölüm tehditlerinin odağında yer almaktadır. Gazetecilere yönelik ölüm tehditleri ve gazeteci cinayetleri hakkındaki soruşturma sürecin de benzer gecikmeler ve etkisiz kovuşturmalar yaşanmaktadır.

52. Ocak 2007 tarihinde öldürülen Ermeni gazeteci Hrant Dink cinayeti davası öne çıkan örneklerden biridir. Raporlar, kolluk kuvvetlerinin özenli bir şekilde çalışmış olsaydı, cinayetin önlenmiş olabileceğine işaret etmektedir. AİHM, bu itibarla, Türkiye devletininin Hrant Dink'in yaşamını korumadığına hükmetmiştir¹². Hesapverebilirlik açısından bakıldığında ise, dava 17 Ocak 2012 tarihinde sona ermiş ve bir kişinin cinayete azmettirme, diğer sanıkların da beraatiyle sonuçlanmıştır. Özel Raportör, Hrant Dink'in ailesinin, Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu'nun gerçekleştirdiği incelemenin ardından çeşitli kolluk güçlerinin olası rollerine ilişkin yeni bir soruşturma yapılmasını talep ettiği bilgisini de kaydetmektedir. Özel Raportör, bu vakaya ilişkin olarak ivedi, tarafsız ve kapsamlı bir yargı sürecinin sağlanmasını umut etmektedir. Özel Raportör, ayrıca, gazetecilere yönelik tüm ölüm tehditleri ile gazeteci cinayetlerine ilişkin olarak hesapverebilirliğin sağlanmasının önemini vurgulamaktadır.

IV. Cezasızlıkla Mücadele

53. Cezasızlık, Türkiye'de yaşam hakkı söz konusu olduğunda en büyük engeli teşkil etmektedir. Görüşülen çok sayıda muhatap, "Bizde cezalandırmama kültürü var" diye belirten bir görüşmecinin ifade ettiği duyguyu dile getirmiştir. Cezasızlık sorununun hem 1990'lı yıllarda işlenen suçlar hem de daha yakın zamanda gerçekleşen ölümler bağlamında ele alınması gerekmektedir.

A. 1990'lı Yıllardaki Ölümler ve Toplu Mezarlar¹³

54. 1990'lı yılların mirası, devlet görevlisi olduğu düşünülen faillerce gerçekleştirilen binlerce faili meçhul cinayet, gözaltında ölümler ve zorla kaybedilmeler ile PKK tarafından işlendiği düşünülen infaz tipi ölümleri içermektedir.

¹¹ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'nin 10-14 Ekim 2011 Tarihleri Arasındaki Türkiye Ziyaretine İlişkin Raporu (CommDH(2012)2), 10 Ocak 2012, 57 paragraf.

¹² Bkz *Dink Türkiye Davası*, 14 Eylül 2010 tarihli AİHM Kararı.

¹³ Hükümet, "toplular mezarlar" teriminin kullanılmasının yanıltıcı olduğu görüşünde bulunmuş olsa da, Özel Raportör bu kavramın çeşitli uluslararası ve sivil toplum örgütleri tarafından kullanıldığı hatırlamaktadır. Örneğin, bkz Avrupa Komisyonu, "Türkiye: 2012 İlerleme Raporu" (SWD(2012) 336 final), 10 Ekim 2012, sf. 20 ve 72.

55. Bu döneme ilişkin çok az sayıda yargılama yapılmıştır. Söz konusu sorunun ele alınmasında siyasi bir tereddüt olduğu izlenimi uyanmaktadır. Gerek zanlı oldukları düşünülen kişilerin ve tanıkların yaşlarının ilerlemesi ve delillerin bozulması gerekse de zamanaşımı bağlamında zamanın ülke tarihinin bu karanlık dönemine ilişkin hesapverebilirliğin sağlanmadan akıp gitmesine izin verilmemelidir. 1990'lı yıllardaki ölümlerin aydınlatılması ve failerin tamamının adalet önüne çıkarılması için gereken tüm önlemlerin alınması bugünkü makamların yerine getirme mecburiyetinde olduğu bir amacı teşkil etmelidir. Devletin, terörist olduğu iddia edilen kişilerce işlendiği bildirilen suçların yanı sıra, kanunu uygulamakla vazifelendirilmelerine rağmen hukuku çiğneyen kişiler tarafından işlenenler için de hesapverebilirliği sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır.

56. Toplu mezarların ortaya çıkarılmasına dair mevcut sürecin kendisi de endişe vericidir. Bu mezarların büyük bir bölümünün 1980'den sonraki dönemlere ait olduğu ve mezarlarda gözaltında zorla kaybedilen kişilerle yasadışı örgüt üyesi militanların cenazelerinin olduğu sanılmaktadır. Yakın zamanda bazı kazılar yapılmış olsa da, kazı yöntemlerinin uygunsuz olduğu ve dolayısıyla insan kalıntıları ve diğer potansiyel delillerin bozulduğu, kaybolduğu ya da yok edildiği ve ailelerin bu sonuçlara erişiminin oldukça kısıtlı olduğuna ilişkin endişeler dile getirilmiştir.

57. Özel Raportör, failer kim olursa olsun, bu mezarlara dair adalet ve gerçeğin tesis edilmesinde siyasi iradenin önemini vurgulamaktadır. Bu tür bir irade, mezarların varlığının kabulünü, mezarların kapsamlı ve sistematik bir biçimde kazılması çalışmalarının yapılmasını ve Birleşmiş Milletler Hukuk Dışı, Keyfi ve Yargısız İnfazların Önlenmesine ve Soruşturulmasına İlişkin El Kılavuzu'na ("Minnesota Protokolü") uygun olarak yeterli, bağımsız ve şeffaf soruşturulmaların yapılmasını gerektirmektedir.

B. Soruşturmaların Etkililiği ve Yargı Süreçlerinin Uzunluğu

58. Yakın zamanda yaşanan ölümlerdeki cezasızlık, yaşam kaybının olduğu vakalardaki yavaş ya da yetersiz soruşturma ve kovuşturmalarda kendini göstermektedir. Bu durumun belli devlet görevlilerinin hesap vermelerini sağlayacak siyasi bir irade olmamasının bir sonucu olduğu yönünde yaygın bir kanı bulunmaktadır. Dahası, bu tür vakalarda, savcıların idareye yönelik riayetkâr tutumları, yargının bağımsız ve etkili işlemedeki sorunlar, yetersiz adli tıp hizmetleri ve kolluk kuvvetlerinin eylemlerine ilişkin bağımsız bir şikâyet mekanizması olmayışı söz konusu sorunu daha da şiddetlendirmektedir. Yargıçların ve Avukatların Bağımsızlığına İlişkin BM Özel Raportörü'nün 2011 yılındaki Türkiye ziyaretiyle ilişkin raporu¹⁴ yargının karşılaştığı mevcut sorunları ayrıntılı bir biçimde resmektedir. Dolayısıyla mevcut rapor, bu meseleleri derinlemesine ele almayacaktır.

59. Özel Raportör, olay yeri inceleme ve delillerin uygun olarak toplanması kapasitesinin güçlendirilmesi gerektiği görüşündedir. Polisin aşırı güç kullanımı gibi yetki istismarını ilgilendiren vakalarda tarafsız soruşturmaların yapılmaması ve delillerin bozulması/karartılması kaygı uyandıran konular arasında dile getirilmiştir. Birçok vakada öldürmeyi gerçekleştiren failer soruşturmayı yürüten kişiler olmuş ya da soruşturmalar, taraflı davranabilecek meslektaşları tarafından gerçekleştirilmiştir. Özel Raportör, suç mahalinin soruşturma öncesinde temizlendiğinin iddia edildiği ya da vurulma zamanı ve bunun resmen bildirilmesi arasında çok fazla gecikme yaşandığı vaka duyuları almıştır. Özel Raportör, bu bağlamda, taraflı hareket edildiğine dair algıların bile oluşmasına mahal vermemenin önemli bir ilke olduğunu hatırlamaktadır.

60. Hükümete bağlı Adli Tıp Kurumu tarafından verilen raporların tarafsızlığı ve bu raporların gecikmesi konusunda dile getirilen endişeler olduğu göz önünde bulundurulduğunda, uygun ve yeterli adli tıp ve

¹⁴ A/HRC/20/19/Add.3.

otopsi yapılmasına dair sorunların alınması gerekmektedir¹⁵. Yakın bir zamana kadar, tüm otopsiler bu Kurum tarafından gerçekleştirilmekte ve ortaya konulan bulgulara tartışacak alternatif bir inceleme yapılması da mümkün değildi. Otopsi raporları da dâhil olmak üzere alternatif delil incelemelerinin sunulabilmesi sağlanmalı ve uygulamada da bunun yapılabilmesi kolaylaştırılmalıdır. Bu hususlara ilaveten, Adli Tıp Kurumu'nun işlevlerinin şeffaflığı ve etkililiği de sağlanmalıdır.

61. Yargı süreçlerinde yaşana gecikmeler Türkiye'nin uzun erimli sorunlarından biridir ve bu sorunun hesapverebilirlik açısından bariz sonuçları bulunmaktadır. Özel Raportör, hükümeti, diğer hususların yanı sıra, Üçüncü Yargı Paketi'ni kabul etmek ve Yargıtay'daki hâkim sayısını artırmak yoluyla yargılama sürelerinin uzunluğunu azaltma amacı güden çeşitli adımlarını takdirle karşılamaktadır. Özel Raportör, söz konusu sorunun tamamıyla çözülmesini sağlayacak çabaların devam etmesi çağrısında bulunmaktadır.

62. Yargılamaların uzun ve etkisiz olduğu koşullarda, hukuka aykırı öldürmelere dair zamanaşımı uygulanması cezasızlık iklimini daha da ağırlaştırmaktadır. 765 sayılı eski Ceza Kanunu'nda cinayetlerin kovuşturulmasına ilişkin zamanaşımı süresi, 2005 yılından önce işlenen suçlar için ilke olarak 20 yıllık bir süre öngörmekteydi. Mevcut Ceza Kanunu'nda ise, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası gerektiren suçların kovuşturulmasında bu süre 30 yıldır. Mevcut Ceza Kanunu'nun 76. ve 77. maddeleri uyarınca soykırım ve insanlığa karşı suçlarda da zamanaşımı işlememektedir. Özel Raportör'e, benzer bir düzenlemenin yakın bir zamanda Dördüncü Yargı Reformu Paketi'yle işkenceye dair suçlar için de getireceği bilgisi verilmiştir.

63. Bu iyileşme takdir edilmesi gereken bir gelişmedir; ancak daha fazlasına ihtiyaç vardır. En azından yaşam hakkı ihlalleriyle ilgili tüm suçlarda zamanaşımı kaldırılmalıdır. Böylesi bir düzenleme, özellikle de o dönemde yürürlükte olan kanun uyarınca 20 sene olarak öngörülen zamanaşımı sürelerinin dolacağı 1990'lı yılların başlarındaki hukuka aykırı öldürme vakaları bakımından önem taşımaktadır.

C. Kamu Görevlilerin Fiilen Cezasız Kalmaları

64. Çeşitli sivil toplum temsilcileri ve avukatlar, kamu görevlilerince işlenen hukuka aykırı öldürme vakalarında, 4483 sayılı Kanun uyarınca uygulandığı iddia edilen ve ilgili Vali'den alınması zorunlu olan idari izni alamadıklarından ötürü yasal süreçleri başlatamadıklarını bildirmiştir.

65. Hükümet yetkilileri, Özel Raportör'ü, söz konusu Kanun uyarınca, savcıların kolluk kuvvetleri ya da diğer kamu görevlilerine karşı dava açabilmeleri için bu tür bir iznin artık gerekli olmadığı yönünde temin etmiştir. Ancak, mağdur aileleri ve avukatları da dâhil olmak üzere halkın büyük bir bölümünün bu tür bir iznin halen gerektiğini düşünmekte oldukları ve bu iznin verilmeyeceğine inandıklarından ötürü de hukuki savunuculuk yollarına başvuramayabilecekleri yönünde izlenimler edinilmiştir. Dahası, savcılar bu tür bir iznin olmamasını, dava açılmaması için bir sebep olarak değerlendirmeye devam etmektedir. Bu hususta bir açıklığın olmayışı, kamu görevlilerinin hesapverebilirliğinin olmadığına dair algıları pekiştirdiğinden ötürü kaygı vericidir.

66. Türkiye'de kamu görevlilerinin mahkûmiyetiyle sonuçlanan davaların oranının düşük olması da, şikâyetlerin yapılması önündeki bir diğer caydırıcı etmendir. Örneğin 32 kişinin öldürüldüğü Aralık 2000 tarihindeki "Hayata Dönüş" cezaevi operasyonuna ilişkin yargılamalar, aradan 12 yıl geçmesine rağmen hala devam etmektedir. Bu yargılamalar, Bayrampaşa Cezaevi operasyonundaki en önemli tanıkların çağrılmasıyla birlikte son zamanlarda ilerleme kaydedebilmiştir.

¹⁵ Benzer gözlemlere Avrupa Komiseri İnsan Hakları Komiseri'nin 10-14 Ekim 2011 tarihleri arasında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaretinin ardından hazırladığı raporunda da yer verilmektedir. (CommDH(2012)2), 10 Ocak 2012, 54 paragraf.

67. Yukarıda anılan engeller, kamu görevlilerinin soruşturmaların öznesi olduğu birçok vakada, aktif görevlerinde kalmalarına izin verilmesinden ötürü daha da şiddetlenmektedir. Dahası, bazı vakalarda ağır insan hakları ihlallerinden sorumlu olan ya da sorumlu olabileceğinden şüphe edilen kamu görevlileri, yargılanmak ya da mahkûm edilmek yerine terfi ettirilmiştir. Bu durum, halkın, resmi kanallar vasıtasıyla adalet aramalarının önündeki çarpıcı bir diğer engeli teşkil etmektedir.

68. Bağımsız bir şikâyet mekanizmasının ihdas edilmesi, kolluk birimleri ve diğer yetkililerin cezasız kalmalarına karşı yürütülen mücadele oldukça önemli bir unsurdur. Özel Raportör, hükümetin, Mart 2012 tarihinde TBMM'ye sevk edilen Kolluk Kuvvetleri Gözetim Mekanizması'na dair kanun tasarısı yoluyla kurulması planlanan organ da dâhil olmak üzere, bu tür bir mekanizmanın kurulması yönünde çalışmalar yürütüldüğünü ifade ettiğini kaydetmektedir. Özel Raportör, bu yasa çerçevesinde kurulacak komisyonun organizasyonel değil, yalnızca işlevsel bir bağımsızlığı bulunmasından ötürü kaygı duymaktadır. Örneğin, bu yasa çerçevesinde, İçişleri Bakanlığı Baş Müfettişleri şikâyetlerin incelenmesinden sorumlu olacaklardır. Kurulması düşünülen komisyonunun hükümetle bu denle güçlü bir bağlantısının bulunması, komisyonun tarafsızlığı konusunda endişelere sebep vermektedir.

69. Yaşam hakkı ihlallerinde hesapverebilirliğin her düzeyde sağlanması için, Türk Silahlı Kuvvetleri ve Jandarma'nın askeri görevlerine yönelik olarak da tam anlamıyla bağımsız bir gözetim mekanizmasının kurulması gerekmektedir.

D. Misillemeler

70. Özel Raportör, çok sayıda tanığın, mağdur ailesinin ve insan hakları örgütünün misillemelere maruz kaldığı; söz konusu misillemelerden ötürü şikâyetçi olmak ya da davalarını takip etme konusunda cesaretlerinin kırıldığı ve tüm bu hususların da cezasızlık iklimine dair algıları pekiştirdiği yönünde duyular almıştır.

71. Mağdur yakınlarına ya da örgütlere karşı, soruşturmayı ya da yargı sürecini etkiledikleri iddiasıyla açılan karşı davalar yaygın olarak kullanıldığı bildirilen misillemeleri oluşturmaktadır. Karşı davalar, çoğu zaman mağdurların açtığı davalardan çok daha hızlı bir biçimde sonuçlandırılmaktadır. Bu endişe, diğerlerinin yanı sıra, Avrupa Konseyi¹⁶, Avrupa Birliği¹⁷ ve sivil toplum örgütleri tarafından da dile getirilmiştir.

72. 2007 yılında seyir halindeyken polis tarafından ölümcül bir kurşunla vurulan Baran Tursun vakasından ve Tursun ailesine karşı, diğerlerinin yanı sıra, mahkemeye hakaret ve mahkemeyi etkilemeye teşebbüs de dâhil olmak üzere açılan çok sayıda davadan bahsedilmiştir. Öte yandan, Baran Tursun'u öldüren polis memurlarına yönelik yargılamalar da, yargı sürecinin ve verilen cezaların yeterliliği konusunda soru işaretleri oluşturmuştur.

73. Misillemeler, şahitlikte bulunacak tanıklara ve soruşturma, kovuşturma ya da yargılama gerçekleştirilmesi için çabalayan aileler ve insan hakları savunuculara yönelik gözdağı verilmesi ve [bu kişi ve kurumların] tehdit edilmeleri şeklinde de gerçekleşmektedir. Özel Raportör, tanıkların, diğer şeylerin yanı sıra, şahitlikte bulunmamaları ya da verdikleri ifadeleri geri çekmeleri için baskıya uğramalarından ötürü veyahut ifadelerine yönelik diğer türlü müdahaleler ya da kişisel zarar görme korkusu sebebiyle yargı süreçlerine katılmadıkları isteksizlikleri konusunda da bildirimler almıştır. Bu husus, özellikle de cezasız kalmış geçmiş ihlaller ve ülkenin güneydoğusunda gerçekleşen ve bireylerin bildirimde veya şikâyette bulunma konusunda isteksiz olabildiği vakalar bağlamında sorunludur.

¹⁶ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri'nin 10-14 Ekim 2011 Tarihleri Arasındaki Türkiye Ziyaretine İlişkin Raporu (CommDH(2012)2), 10 Ocak 2012, 56, 57 ve 146 paragraflar.

¹⁷ Avrupa Komisyonu, "Türkiye: 2012 İlerleme Raporu" (SWD(2012) 336 final), 10 Ekim 2012, sf. 20 ve 72.

74. Özel Raportör, bu itibarla, uygulamada etkili bir korumanın sağlanabilmesi için, Türkiye’de tanık ve mağdur korumanın güçlendirilmesi ihtiyacına dikkat çekmektedir. Özel Raportör’e bildiren mevcut programlar, mağdurlar bu programlara rahatlıkla güven duymadıkları için, etkisizdir. Türkiye’de örgütlü suçlar ve terörizm vakalarında mağdur koruma programları uygulansa da, bu programların yaşam hakkı ihlalleri de dâhil olmak üzere diğer suçlarda oldukça az kullanıldığı izlenimi edinilmektedir. Bu bağlamda, bilgilerin sızdırılması ve dolayısıyla anonimliğin ve gizliliğin sağlanmasının zorlaşması da bir endişe kaynağı olarak dile getirilmiştir.

E. Savcı ve Yargıçların Takdir Yetkileri

75. Savcılarının ve yargıçların hukuki süreçlerin nasıl şekillendireceğine ilişkin olarak sahip oldukları takdir yetkisi, hukuka aykırı öldürmelerde hesapverebilirliğin sağlanamamasında rol oynamaktadır. Söz konusu durum, hangi suçlamaların yöneltileceğine dair kararların alınmasında ve talep edilen ve verilen cezalarla ve uygun olmayan hafifletici nedenler yahut mazeretlerin kabulünde kendini göstermektedir.

76. Geçmişteki ihlallere ilişkin yargılamalar- yapıldıklarında bile- çoğu zaman, bu raporun giriş bölümünde yer verildiği üzere, bireyden ziyade devletin güvenliğine ağırlık veren yersiz bir vurguyla uyumlu olarak, şahıslara karşı olan suçlar için değil, devlete karşı işlenen suçlar için gerçekleştirilmektedir. Örneğin, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin hayatta kalan liderleri Kenan Evren ve Tahsin Şahinkaya hakkında devam eden yargılama gözaltında ölümler, cinayet ve işkence için değil, parlamenter ve anayasal düzeni askeri darbe yoluyla devirmekten ötürü yapılmaktadır. PKK lideri Abdullah Öcalan da cinayetten ötürü değil, devlete karşı ayaklanmaktan yargılanmaktadır. Bu tür vakalarda, yaşam hakkı ihlalleri için herhangi bir hesapverebilirlik bulunmamaktadır.

77. Kolluk kuvvetlerinin yanı sıra devlet dışı aktörlerin de yaşam hakkı ihlali gerçekleştirdiği; ancak öldürme suçu yerine, daha çok daha hafif cezaların verilmesiyle sonuçlanan müessir fiil gerçekleştirmekten ya da daha hafif şiddet suçlarından ötürü suçlandığı davalar bulunmaktadır. Benzer bir şekilde, belli bir suç için daha hafif bir müeyyide ya da ceza verilmesi mümkünse, bazı vakalarda savcılar daha en baştan bunu yapmakta ve dolayısıyla da cezai sorumluluğun çok da ciddiye alınmadığı mesajını vermektedirler.

78. Faile öldürme suçunun isnat edildiği hallerde bile, verilen cezalar bazen yargıçlar tarafından Türk Ceza Kanunu’nun 29. maddesinde yer alan ve sanığın, söz konusu fiili tahrik altında işlediğinden ötürü daha az kusurlu kabul edildiği “haksız tahrik” hükmünün uygulanmasıyla ciddi bir biçimde azaltılmaktadır. Bu ilkenin uygulanması, örneğin yargıçların kendi ahlaki kanaatleri doğrultusunda cinayet için daha hafif cezalar verebilecekleri bazı namus cinayeti ya da LGBT bireylerin öldürülmeleriyle ilgili olan davalarda uygunsuz olabilmektedir.

79. Diğer vakalarda ise, hâkimlerin, sanığın yargılama süresindeki “iyi hali” nedeniyle cezalarda indirim gittiği görülmektedir. Görüşülen muhatapların verdiği bilgilere göre, özellikle kadına yönelik şiddet, LGBT bireylerin öldürülmesi ya da kolluk kuvvetleri tarafından işlenen suçlarla ilgili davalarda cezada indirim gitme eğilimi bulunmaktadır.

80. Yargıçların ve Avukatların Bağımsızlığına İlişkin BM Özel Raportörü, 2011 senesinde gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinin ardından hazırladığı raporda, hâkimler ve savcılarının yanı sıra yargı ve idare arasında gereğinden fazla bir yakınlığın olduğu ve bunun da Türkiye’de yargımın bağımsızlığı ve tarafsızlığına gölge düşürdüğü tespitinde bulunmuştur¹⁸. Söz konusu durumun yaşam hakkına dair hesapverebilirlik konusuyla da bariz sonuçları bulunmaktadır. Özel Raportör, görüşülen bazı yetkililerin, anılan bu sorunların ısrarla süregeliyor olduğunun farkında olmalarını umut verici bulmakta ve bu sorunların çözülmesi için etkili tedbirlerin alınmasının önemini vurgulamaktadır.

¹⁸ Bkz A/HRC/20/19/Add.3, 74 paragraf.

V. Yaşam Hakkının Korunmasında İnsan Hakları Mekanizmalarının Rolü

81. Türkiye, insan haklarının korunmasına yönelik olarak yerel düzeyde mekanizmaların kurulması için bir dizi girişimlerde bulunmuştur. Özel Raportör, yaşam hakkının daha güçlü bir şekilde korunması sonucu da doğurabilecek bu girişimleri memnuniyetle karşılamakla birlikte, söz konusu mekanizmaları tam anlamıyla bağımsız ve etkili bir biçimde işlevsel kılacak çabalara öncelik verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

A. Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun Kurulması

82. Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun (TİHK) ihdas edilmesi süreci çok sayıda uluslararası insan hakları mekanizması tarafından yakın olarak takip edilmiştir. TBMM, sonuç olarak, 21 Haziran 2012 tarihinde 6332 sayılı Türkiye İnsan Hakları Kurumu Kanunu'nu kabul etmiştir.

83. Ulusal bir insan hakları kurumunun ihdas edilmesi, Türkiye'de yaşam hakkı da dâhil olmak üzere insan haklarının korunmasının güçlendirilmesi ve özellikle de ihlallere ilişkin hesapverebilirliğin ve giderimlerin sağlanması çabaları bakımından potansiyel olarak önemli bir adımdır. Ancak, Özel Raportör'e, kurumun bağımsızlığına ve etkili bir biçimde çalışmasına engel oluşturabilecek birtakım önemli eleştiriler iletilmiştir. Bunlardan ilki, kurumu ihdas edilen kanunun TİHK'in Başbakanlıkla ilişkili olduğunu belirtmesidir, ki bu durum kurumun bağımsızlığına gölge düşürebilmektedir. İkinci olarak, kanunun 5. maddesinde kurul üyesi 11 kişiden 2 üyenin Cumhurbaşkanı tarafından, yedi üyenin de Bakanlar Kurulu tarafından seçileceği belirtilmektedir. Dolayısıyla üyelerin büyük bir çoğunluğu- 11 üyeden 9'u- doğrudan hükümetle ilişkili birimler tarafından atanmaktadır. Özel Raportör, daha açık, şeffaf ve rekabetçi bir atama sürecinin kurumun bağımsızlığını güçlendireceğini kanısındadır. İfade edilen üçüncü endişe ise, sivil toplum tarafından yasanın nihai taslağına ilişkin olarak sunulan önerilerin kısıtlı bir biçimde dâhil edilmesine ilişkindir. Tüm bu hususlar, gelecekteki TİHK'in bağımsızlığının sağlanması ihtimaline ciddi bir gölge düşürmektedir. Özel Raportör, dile getirilen bu unsurların, Ulusal Kurumların Statülerine İlişkin İlkeler (Paris İlkeleri)¹⁹ uyum sağlama sürecinde oldukça önemli olduğunun altını çizmektedir.

84. Özel Raportör, TİHK'in kurumsal bağımsızlığı ve üyelerinin tarafsızlığının yanı sıra, kurumun etkili bir biçimde işleminin ve soruşturma yetkilerini tam anlamıyla yerine getirebilmesinin sağlanmasının önemini vurgulamaktadır. Özel Raportör, ayrıca, Türkiye hükümetine dile getirilen kaygıların ele alınması için yeni kabul edilen bu yasayı gözden geçirmeyi düşünmeye davet etmektedir.

B. Kamu Denetçiliği Kurumu'nun Kurulması

85. Türkiye'de Kamu Denetçiliği Kurumu, 14 Haziran 2012 tarihinde Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu'nun kabulünün ardından ihdas edilmiştir. Kanuna göre, Kamu Denetçiliği Kurumu meclise karşı sorumludur ve kuruma hiçbir organ ya da kişi tarafından talimat verilemez. Kurum, idarenin işlemlerine dair şikâyetleri insan hakları ve hukukun üstünlüğü açısından inceleyecek ve tavsiyelerde bulunacaktır. Özel Raportör'ün ziyaretinin gerçekleştiği esnada, eski Yargıtay hâkimlerinden Mehmet Nihat Ömeroğlu, Türkiye'nin ilk Baş Kamu Denetçisi olarak atanmıştır.

86. Özel Raportör, Kamu Denetçiliği Kurumu'nun ihdasının, halkın, kamu görevlilerinin işlemlerinden ötürü yaşadığı insan hakları ihlalleri ile ilgili şikâyetlerini iletebilecekleri yeni bir kurumun daha olması noktasında potansiyel olarak önemli olduğu kanısındadır. Bu kurumun tarafsız ve etkili bir biçimde faaliyette bulunmak yoluyla halkın güvenini kazanması ve insan haklarına gerçek manasıyla bağlılığını göstermesi, yeni atanan Denetçi'nin önceliği olmalıdır. Ancak görüşülen bazı muhataplar, Mehmet Nihat

¹⁹ <http://www2.ohchr.org/english/law/parisprinciples.htm> adresinden erişilebilmektedir.

Ömeroğlu'nun öldürülen gazeteci Hrant Dink'in "Türklüğü aşağıladığına" hükmeden Yargıtay hâkimlerinden biri olduğunu kaydederek, bu konudaki şüphelerini ifade etmişlerdir.

87. Özel Raportör, ayrıca, Kamu Denetçisi'nin mevcut yetkisinin Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sırf askeri nitelikteki eylemlerini kapsamamasından ötürü kaygı duymaktadır. Bu eksikliğin, ordunun insan hakları incelemesinden ve yaşam hakkıyla ilgili olanlar da dâhil olmak üzere gelecekteki hesapverebilirlikten kısmi olarak dışarda tutulmasına yol açma riski bulunmaktadır.

C. Diğer Mekanizmaların Rolü

88. Özel Raportör, Türkiye'de yaşam hakkının korunmasında potansiyel olarak olumlu bir etkisi olabilecek diğer aygıtlara da dikkat çekmektedir.

89. Olumlu gelişmelerden biri, kişilere mevcut hukuk yollarını tükettikten sonra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi altındaki haklarından birinin kamu makamları tarafından ihlal edildiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunabilme hakkı veren Eylül 2010 tarihli Anayasa değişikliğidir.

90. Özel Raportör'ün dikkatini çeken bir diğer adım, Adalet Bakanlığı bünyesinde Türkiye'nin AIHM kararlarını etkili bir biçimde uygulamasını ve bu kararlara uymasını sağlamakla görevlendirilen İnsan Hakları Dairesi'nin yakın bir zaman önce kurulmasıdır. Özel Raportör, bu birimin kurulmasını memnuniyetle karşılamakta ve söz konusu birimin gelecekteki faaliyetlerinin Birleşmiş Milletler sistemi çerçevesindeki uluslararası insan hakları standartlarına saygı gösterilmesini kapsamasını da umut etmektedir.

91. Özel Raportör, son olarak, Türkiye'nin hala Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'ye taraf olmadığını ve Roma Statüsü'ne katılmadığını kaydetmektedir. Bu belgelere taraf olunmasının yaşam hakkı ve ihlaller için hesapverebilirlik bakımından taşıdığı önemli etki göz önünde bulundurulduğunda, Özel Raportör Türkiye'yi bu sözleşmelere taraf olmaya davet etmektedir.

VI. Sonuçlar

92. Türkiye son zamanlarda insan haklarının korunmasının güçlendirilmesine yönelik bir dizi önemli tedbirler almıştır.

93. Yaşam hakkına ilişkin olarak, Türkiye'de yargısız infazlar, diğer hususların yanı sıra, 2000'li yıllardan itibaren gerçekleştirilen reformlar neticesinde, 1990'lı yıllara göre ciddi bir biçimde azalmıştır. Ancak kolluk kuvvetlerinin aşırı güç kullanımı sonucunda gerçekleşen ölümler ve bazı hassas gruplara mensup kişilerin öldürülmelerine ilişkin ciddi kaygılar halen sürmektedir.

94. Türkiye'nin ana ve en acil olarak ele alması gereken sorunu, gerek süregelen gerekse de geçmişteki öldürmeler için cezasızlıkla mücadeledir. Acil ihtiyaç duyulan hususlardan biri, yalnızca mağdurlar ve ailelerine adaletin ve giderimlerin sağlanması değil; aynı zamanda kamuya yaşam hakkı ihlallerinin artık hoşgörülmeceğine dair mesajın da verilmesidir. Devlet görevlileri tarafından gerçekleştirilen öldürmeler konusunda hesapverebilirliğin sağlanmasına ve adalet sisteminin her olayda etkili ve tarafsız bir şekilde işlemesine yönelik esaslı adımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

VII. Tavsiyeler

Devlet Görevlilerince Gerçekleştirilen Yaşam Hakkı İhlalleri

95. Türkiye, yaşam hakkıyla ilgili düzenlemelerin uluslararası standartlarla uyumlu olmasını sağlamak için, Anayasa'nın 17. maddesini, hiç kimsenin keyfi olarak yaşam hakkından mahrum edilmeyeceği ya da aynı anlamı verecek benzer bir ibarenin eklemek suretiyle tadil etmelidir.

96. Kolluk birimlerinin güç kullanımını düzenleyen kanunlar (2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ve ilgili yönetmeliği) uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmelidir. Hem orantılılık hem de gereklilik ilkeleri söz konusu standartların ayrılmaz bir parçasıdır. Bu belgelerde yer alan "gereklilik" ve "orantılılık" kavramlarına uluslararası hukukta yorumlandığı gibi, yani yalnızca yaşamı korumak için son çare olarak ölümcül gücün kullanabileceği şeklinde, yer verilmelidir. "Dur ihtarı" yapma usulü ve daha az ölümcül silahların kullanımına ilişkin düzenlemeler yapılmalı ve yapılacak bu düzenlemeler sözü edilen standartlara uyumlu olmalıdır.

97. 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 2. maddesi de benzer bir şekilde "orantılılık" kavramının uluslararası yorumunu yansıtabilecek şekilde tadil edilmeli ve ölümcül güce, yalnızca hayata yönelik çok yakın bir tehdit olduğu durumlarda son çare olarak başvurulabileceği belirtilmelidir.

98. Kolluk güçlerine, ölümcül silahlar dışındaki diğer yöntemlerin uygun kullanımı konusu da dâhil olmak üzere gereklilik ve orantılılık ilkeleri konusunda daha fazla eğitim verilmelidir.

99. Terörle mücadele önlemleri adına gerçekleştirilen insan hakları ihlalleri için hiçbir meşru gerekçe yoktur. Terörle mücadele operasyonlarında, uluslararası insan hakları hukukunda da tanımlandığı üzere, yalnızca gerekli ve orantılı olması koşuluyla güç kullanımına başvurulabilir. Sivillerin zarar görmesi asgariye indirilmeli ve siviller asla hedef alınmamalıdır. Sivillerin yaralanması veyahut öldürülmesi ivedi ve kapsamlı soruşturmalarının ve gerektiği takdirde hesapverebilirliğin konusu olmalıdır.

100. Uludere/Roboski olayına ilişkin olarak etkili, ivedi, tarafsız ve şeffaf bir ceza kovuşturması acilen gerçekleştirilmelidir. Sorumluluğu bulunanların sorumlulukları tespit edilmeli ve tensiben cezalandırılmalıdır. Sorumluluk, işgal edilen konulardan bağımsız olarak, emir-komuta zinciri içinde olanları da kapsamalıdır.

101. TBMM Uludere Alt Komisyonu daha fazla gecikmeye mahal vermeksizin hâlihazırda gecikmiş olan nihai raporunu yayımlamalı, çalışmalarına dair tam bir şeffaflık sağlamalı ve bulgularına ulaşmak için kullandığı tüm delillerin içeriğini yayımlamalıdır.

102. Hükümet, köy koruculuğu sistemini kaldırmalıdır.

103. Orduda ve güvenlik birimlerindeki tüm intiharlarla gözaltında ölümlerin tamamı ivedilikle bildirilmeli ve bu vakalar, gerçek ölüm sebebinin anlaşılması için bağımsız ve kamuya açık bir biçimde soruşturulmalıdır. Ailelerin ve avukatların bu bilgilerin yanı sıra delil olabilecek diğer tüm kaynaklara erişimleri ve çapraz sorgu yapabilmeleri sağlanmalıdır.

104. Ulusal önleme mekanizması, Türkiye'nin İşkenceye Karşı Sözleşme'nin Seçmeli Protokolü çerçevesindeki yükümlülükleriyle uyumlu olarak ihdas edilmelidir.

105. Askeri birimlere ait olanlar da dâhil olmak üzere tüm güvenlik birimleri ve alkonma yerlerindeki kameraların her zaman çalışır vaziyette olmaları ve kayıtların, istismara dair bir delil içerdiği hallerde, eksiksiz ve derhal erişilebilir olması sağlanmalıdır.

106. Zorunlu askerliğini ifa eden kişilerin istismar veyahut kötü muamele şikâyetlerini iletebilecekleri bağımsız bir vasıta kurulmalı ve bu vakalar soruşturulmalıdır.

Yaşam Hakkı ve Devlet Dışı Aktörler

107. Her ne suretle olursa olsun terör eylemleri için hiçbir haklı sebep yoktur. Teröre kalkışan tüm gruplar bu faaliyetlerine derhal son vermelidir.

108. Ceza Kanunu'nun 82. Maddesinin (k) paragrafının, namus cinayetlerini de "töre" adı altında işlenen cinayetler olarak yorumladığı anlaşılmalıdır. Namus cinayetlerinde en yüksek cezanın verilebilmesine yönelik olarak söz konusu maddenin yorumunda yeknesaklık sağlanmalıdır.

109. Türkiye, nefret suçlarına ilişkin olarak, özellikle de Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 19. ve 20. maddeleri de dâhil olmak üzere uluslararası standartlarla uyumlu kapsamlı ve ayrı bir mevzuatı yürürlüğe koymalıdır.

110. Türkiye'deki mevzuat, LGBT bireylerin içinde buldukları hassas durumlarının azaltılması için, cinsel kimlik ve cinsel yönelim duyarlılığına sahip bir dili içerecek şekilde yeniden gözden geçirilmelidir.

111. Şiddet ve ölüm tehditlerine ilişkin şikâyetlerin tümü kolluk kuvvetlerince ivedilikle kayda alınmalı ve eksiksiz ve etkili bir şekilde soruşturulmalıdır. Türkiye, bu tür şikâyetlerin kayda alınmaları ve soruşturulmalarına ilişkin bir izleme sistemi geliştirmelidir. Yargı makamları, ihlalin yaşandığına dair yeterli delil olduğu takdirde, mağdurun şikâyetinde bulunmadaki ya da şikâyetini sürdürmedeki rızası veyahut kudretine bakmaksızın, bu vakalara el koymalıdır.

112. Türkiye, koruma kararı sistemini iyileştirmeyi bir öncelik olarak ele almalıdır. Koruma kararları ivedi bir biçimde çıkarılmalı ve etkili bir şekilde uygulanmalıdır. Bu kararların işleyişini düzenli olarak izleyecek bir mekanizma olmalıdır.

113. Şikâyetlerin alınmasında, koruma kararlarının çıkarılmasında ve uygulamasında gereken özeni göstermeyen veyahut kayıtsız kalan kolluk birimleri ve yargı makamları sistematik bir biçimde soruşturulmalı ve sorumlulukları tespit edilmelidir.

114. Kolluk birimleri ve yargı mensuplarına yönelik olarak kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık artırma ve eğitim çalışmalarına devam edilmeli ve LGBT bireylerin hakları konusunda da benzer faaliyetler gerçekleştirilmelidir.

Cezasızlıkla Mücadele

115. Şimdiye dek sorumlulukları bulunmamış siyasi cinayetleri araştırarak ve olası yargılamalar ve geçiş döneminde adaletin ve hesap verme kültürünün teşvik edilmesine yönelik diğer tedbirler hususunda da tavsiyede bulunacak, geniş bir kamu desteği ve temsiline sahip bağımsız bir organ tesis edilmelidir. Bu tür bir organın ihdas edilme ve yetkilerinin belirlenmesi süreci açık, şeffaf ve kapsayıcı olmalıdır. 1990'lı yıllarda gerçekleştiği iddia edilen toplu mezarlar ve ihlaller de, ihdas edilecek bu organın görev alanı içinde olmalıdır.

116. Türkiye'nin güneydoğusundaki ve ilgili diğer yerlerindeki toplu mezarların tespit edilebilmesi için Minnesota Protokolü ile uyumlu, bağımsız ve ivedi adli tıp çalışmaları/soruşturmaları yürütülmemelidir. Aileler bu sürece eksiksiz olarak dâhil olabilmeli ve mağdurların bedenlerine erişebilmelidir.

117. Zamanaşımı, en azından, tüm yaşam hakkı ihlalleri için kaldırılmalıdır.

118. Devlet görevlilerince gerçekleştirilen ihlallerin, bu görevlilerin meslektaşlarının tarafılığına ya da resmi bildirimlerdeki gecikmelere mahal verilmeden bağımsız bir şekilde incelenmesi için, olay yeri inceleme usulleri iyileştirilmeli ve denetlenmelidir.

119. Adli Tıp Kurumu kurumsal bağımsızlığına kavuşturulmalı ve adli tıp ve otopsi işlemlerini ivedi, etkili, tarafsız ve şeffaf bir şekilde gerçekleştirmesi için kapasitesi artırılmalıdır. Hukuki süreçlerin tarafları, alternatif delil incelemeleri sunabilmelidir. Hükümetle ilişkili olmayan kurumlarca gerçekleştirilen adli raporların sunulabilmesi olanağı eksiksiz olarak sağlanmalı ve kolaylaştırılmalıdır.

120. Hukuka aykırı öldürme vakalarında savcılar daha hafif suçlar yerine daima öldürme suçundan dava açmalıdır.

121. Özellikle namus cinayetleri ve LGBT bireylerin öldürülmelerine ilişkin davalarda ve öldürme nedeni olarak ahlaki sebeplerin öne sürüldüğü vakalarda "haksız tahrik" kavramı, amacının dışında bir biçimde hafifletici bir sebep olarak kullanılmamalıdır. Benzer bir biçimde, bu tür davalarda yargılama süresindeki "iyi hal" de cezaların azaltılması için kullanılmamalıdır.

122. Üçüncü Yargı Reformu Paketi'yle getirilen olumlu ilerlemeler, uzun yargılama süreçleri sorununun ele alınması için, gecikmeye mahal verilmeden uygulanmalıdır.

123. Söylenildiği üzere kolluk kuvvetlerinin herhangi bir idari izin olmaksızın yargılanmaları gerçekten mümkünse, hükümet, bu hususun daha fazla bilinmesini sağlamalı ve savcılar, bu tür bir izin alma uygulamasına derhal son vermelidir.

124. Bir kamu görevlisi hakkında yaşam hakkı ihlaline ilişkin bir soruşturmanın olduğu durumlarda, söz konusu kişinin aktif görevde kalmasına müsaade edilmemeli ve terfi verilmemelidir.

125. Mevcut kanun tasarısı tarafından ihdas edilmesi planlanan Kolluk Kuvvetleri Gözetim Komisyonu'nun yalnızca işlevsel değil, aynı zamanda organizasyonel bağımsızlığının sağlanması ve hükümetten bağımsız olması konusunda özen gösterilmelidir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin tüm fiilleri ve Jandarma'nın askeri görevleri hakkındaki şikâyetleri inceleyecek benzer bir gözetim mekanizması da tesis edilmelidir.

126. Şikâyette bulunan kişilere karşı misillemede bulunulması temayülüne son verecek adımlar atılmalıdır. Tanıklar, aileler, avukatlar ve sivil toplum örgütlerine yönelik her türlü tehdit ve baskı vakaları için soruşturmalar açılmalı ve hesapverebilirlik sağlanmalıdır. Şikâyette bulunan kişilere karşı uygulanan karşı suçlama uygulamalarına son verilmelidir.

127. Tehdit altında bulduklarını ifade eden tanıkların, mağdurların, mağdur ailelerinin ve üçüncü tarafların kendilerini emniyette hissetmelerini sağlayacak daha güçlü ve etkili koruma programlarının uygulanması bir öncelik olarak ele alınmalıdır.

İnsan Hakları Aygıtlarının Rolü

128. TİHK'in bağımsızlığı kanunda ve uygulamada tam olarak sağlanmalıdır. TİHK'i düzenleyen yasal çerçeve, kurumun Ulusal Kurumların Statülerine İlişkin İlkeler (Paris İlkeleri) ile uyum düzeyini değerlendirecek şekilde gözden geçirilmeli ve söz konusu ilkelere uygun hale getirilmelidir. TİHK'e atıfta bulunacak bir maddeye Anayasa'da yer verilmesi konusu ele alınmalıdır.

129. Türkiye, Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu'nda, Kamu Denetçiliği Kurumu'nun Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen her türlü fiile ilişkin şikâyetleri incelemesine olanak verecek değişiklikleri gerçekleştirmeyi ele almalıdır.

130. Türkiye, Bütün Kişilerin Zorla Kaybedilmeden Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'yi ve Roma Statüsü'nü onaylamayı ele almalıdır.

131. Türkiye, Birleşmiş Milletler insan hakları sistemiyle daha fazla ilişkiye girmelidir. Türkiye, Hakikat, Adalet, Giderimler ve Bir Daha Tekrarlanmama Güvencelerinin Teşvik Edilmesine İlişkin BM Özel Raportörü ile temasa geçmeyi ele almalıdır.

132. Türkiye, ayrıca, Yargıçlar ve Avukatların Bağımsızlığına İlişkin BM Özel Raportörü'nün tavsiyeleri ile Kadına Yönelik Şiddet, Bunların Sebepleri ve Sonuçlarına İlişkin BM Özel Raportörü'nün ve Teröre Karşı Çıkarken İnsan Hakları Ve Temel Özgürlüklerin Geliştirilmesi ve Korunmasına İlişkin BM Özel Raportörü'nün önceki tavsiyeleri de dâhil olmak üzere, Birleşmiş Milletler uzmanlarının tavsiyelerinin takibine öncelik vermelidir.
